సంఘసంస్కారమా!

జి. గోపాలరావుగారు, బి.ఏ.

*
* *

విశాలాక్షి మొదటి పేరు సర్వలక్ష్మి అయినా విశాలమైనముఖంలో చాఱడేసికనులు ఆమెకీ పేరును సార్థకం చేసాయి. మాయామర్మ మెఱుగని ఆమె చిన్నిహృదయంలో యెట్టి ఆలోచనలున్నవో ఆమె కనులలో ప్రస్ఫుటమయ్యేవి. ఆమెకనుల్లో దివ్యశోభ వెలిగేది. ఆజ్యోత్స్నవీథుల్లో ప్రేమ తాండవించేది.

విశాలాక్షి పెండ్లికాలానికి ఆమెకు పదమూడవ యేడు నడుస్తూంది. చెన్నపట్నంనుంచి రామారావు ప్రత్యేకంగావచ్చి విశాలను చూచుకొనివెళ్లేడు. తామరపూవులాంటి ముఖంమీద తుమ్మెదల్లాంటి కనులుచూచి రామారావామెను నచ్చలేదనడం యెలాగ. ఆమె కడగంటిచూపుకు తన సర్వస్వముతో పట్టుబడ్డాడు వాటిల్లోనే ఆమెహృదయాన్ని చదువుకున్నాడు

తెనాలి స్టేషనుమాస్టరుగారి కుమార్తెను చూచి రమ్మని మొదట తనతండ్రి వ్రాసినపుడు అతనికి అయిష్టతగానేవుంది చదువు పూర్తయేవరకు పెండ్లి చేసుకోనని చెప్పేవాళ్లలో రామారావొకడు. కాని తండ్రి బలత్కారముపై విశాలను అతడు చూచినమీద వివాహము చేసుకుంటే ఆఅమ్మాయినేతప్ప యితరుల చేసుకోననే రాజమండ్రి వ్రాసేడు. రామారావు గౌరవమైనకుటుంబములో పుట్టేడు. బి.యే. ప్యాసయి చెన్నపట్నంలో రెండవ యం.బి. చదువుతున్నాడు. సంఘసంస్కరణాభిలాషి చిన్నప్పటినుంచీ స్వాతంత్ర్యజీవి. కుటుంబానికి వొక్కడవడంచేత అల్లారుముద్దుగా పెరిగేడు. రామారా వేపిల్లనో వోపిల్లను నచ్చేడు అనడంతోటే కుటుంబరావుకు సంతోషమయింది అతడు సబుజడ్జిగా రిటైరై రాజమండ్రీలో స్వగృహములోనే విశ్రాంతి తీసుకుంటున్నాడు. తన హోదాకు తగినట్టుగా ఆసంబంధము నిశ్చయం చేసుకున్నాడు

ఆ వేసవిలో ప్రసాదరావు వివాహంచేసేడు తన స్నేహితులమధ్య సంఘం పెద్దలమధ్య, గౌరవనీయుల మధ్య రామారావు కాళ్లుకడిగి విశాలను ధారపోసేడు. సంఘమర్యాదలన్నీ పాటించేడు ఉద్యోగస్థులకు విందుచేసాడు. వివాహానికి అయిదువేలు వదిలేయి అతనికి ఎంతధనము వ్యయమైనా తగినవారితో వియ్యమందేనుకదా అని అతడు సంతుష్టిజెందేడు. రామారావు విద్యావంతుడు. తన ముద్దుబిడ్డ సుఖిస్తుందనుకున్నాడు

ఆరోజులు గడిచేయి ప్రసాదరావుపై చిన్ననేర మారోపించి అతన్ని మరో చిన్నస్టేషనుకు బదలాయింపు చేసారు ప్రసాదరావు సహజముగ ధీరుడు. కుమారున్ని మద్రాసు ప్రెసిడెన్సీకాలేజిలో బియే క్లాసులో ప్రవేశపెట్టి భార్యతోను విశాలతోను తన స్టేషనుచేరుకున్నాడు ప్రకృతిశోభలో నిర్మల వాతావరణమున కనుగుణ్యమైన స్వేచ్ఛాజీవనానికి.

11

కాలచక్రం తిరిగిపోతూంది విశాల రజస్వలయి సంవత్సరము ఆరుమాసములవుతుంది ఆమెను సారి తీసుకువెళ్లలేదు రామారావుచదువు పూర్తికావాలన్నాడు. అతడి సంస్కరణాభిలాష దీక్షవహించింది అతని కాలేజి వుపన్యాసమందిరమున అతడు తన వాచామాధురిని రుచిచూపించేడు. వ్యక్తిస్వాతంత్ర్యమును గ్రహింపుడని అతనిబోధ ఆరోజుల్లో అతని వ్యాసములతో నిండని పత్రికేలేదు మత దౌర్బల్యము సంఘదౌష్ట్యములో వ్యక్తిగత స్వాతంత్ర్య

మెల్లా నశించిపోయిందో ద్యోతకమయ్యేది. అతని వుపన్యాసాల్లో. స్వార్థపరుడగు మానవుడు యెట్టి నైచ్యమునకు దోసిలొగ్గిందీ ప్రస్ఫుటమయ్యేది.

ఆనాడు నివాసమందిరమున అతడు కూర్చొని వున్నాడు బంట్రోతుపిల్లవాడు 'చిన్న కార్డు' అతని చేతికిచ్చాడు. 'ఉమాబాల, పట్టుయియుధ' అనుకొని నదే అతడు గట్టిగా చదివేడు. ద్వారమువంక తిరిగి 'రమ్మను' అని ఆజ్ఞాపించేడు.

మరో అయిదునిముషములకు యిరువదేళ్ల యువతి ఆగదిలో ప్రవేశించింది

'నేనురావడం మీకు ఆశ్చర్యంగా వుందనుకుంటాను?'

'లేదు. అలాకూర్చొండి ఆకుర్చీమీద.'

'సంఘము-స్త్రీ అని యీమధ్య మీరువ్రాసిన వ్యాసము చదివేను.'

'...... .'

'సంఘసౌభాగ్యానికి స్త్రీ యెంతఅవుసరమో తెలుస్తుంది అందులో.'

'......... '

'పశ్చిమరాజ్యాల్లో తానొక డైనిలువబడిసామ్రాజ్య స్థాపనకై కంకణముగట్టిన ఇటలీ నియంతను కన్నది స్త్రీ. సుల్తానుచక్రవర్తుల నిరంకుశ ప్రభుత్వదాడి కోర్వలేక స్వాతంత్రవిహీనయై ప్రపంచమున జీవించుటే పాపమని కలవరించు తురుష్కమునకు ప్రాణ ప్రతిష్ఠచేసిన కెమాల్‌పాషాను కన్నది స్త్రీ జారు చక్రవర్తుల నిరంకుశత్వమును యెదిరించి పోట్లాడి తుదకు జయించి ప్రజాస్వామిక పరిపాలనమును నెలకొలిపిన లెనిన్‌ను కన్నది స్త్రీ. ఇనుమునకు తుప్పువలె కర్రకు చెలువలె దాస్యభావము ఆత్మశక్తిని నశింపజేయ దురభిమానులై తమున్న దే ప్రపంచమని జీవించు నేటి భారతీయులకు ప్రబోధమొనర్చి ఆత్మశక్తి మహిమ కనబరచిన మహాత్ముడు గాంధీనికన్నది స్త్రీ ఐరిషరాజ్య స్వాతంత్ర్యమునకు కారకుడు డీవెలరాను కనిపెంచినది స్త్రీ ...ఈవిషయాలు మీరువ్రాసేరు. అయితే అట్టిస్త్రీ నేడు మనసంఘమున యెట్టిగౌరవ మొందుచున్నది? యెట్టివిద్య నభ్యసించుచున్నది? యెట్టిజ్ఞానము నభివృద్ధి పరచుకొనుచున్నది? యీవిషయములు మీరు చర్చించలేదు.'

రామారావు ఉమను కన్నెత్తిచూచేడు. ఆమె శరీరములో వేడిరక్తము ప్రవహిస్తూందనుకున్నాడు. ఆమె గులాబిబుగ్గలు దాడిమపూవు రక్తిమ వహించేయి. తెల్లనిమోముపై మిలమిలలాడే ఆమెకనులు దీనికి మీజవాబేమిటని ప్రశ్నిస్తున్నాయి అతడు ఉమ నెపుడు యింతగా పరికించిచూడలేదు. క్లాసులో స్నేహితులామెవిషయమై చెప్పుకుంటూన్నప్పుడు కూడ అతడు దీక్షతో వినలేదు. నేడు ఆమె వొక వ్యక్తివలె గోచరించినది. దాస్యమునకై ఆమె ఉడుకు రక్తము సహించలేదనుకున్నాడు.

'ఉమా

'సంతోషము'

అతడు తన వివశతనుండి లేచేడు.

'క్షమించండి.'

'అవసరములేదు. నేను మీస్నేహమునకై వచ్చేను. స్వేచ్ఛావిహారి అగువోపక్షి తన కలకూజితాన్ని ఆవసంతవాయువులో నింపుతూపోయింది. ఆమె కిటికీలోంచి ఆదారిని చూచింది. ఆమెతల్లో గులాబి 'పకపక' నవ్వుతోంది.

'మీప్రశ్నలకు జవాబు వ్రాస్తాను.'

'నా ఆగడమునకు క్షమించండి.'

'.........'

'మీకు అభ్యంతరము లేకపోతే మరోసారి వస్తాను.'

ఆమె లేచింది.

'మీరు యెక్కడ వుంటున్నారు?'

'హాస్టలు.'

రామారావు ఆసనమునుండి లేచేడు. ఆమె ద్వారముకేసి దారితీసింది.

'మీరు నా వ్యాసములన్నీ చదివివున్నారా?'

'చదివేను మీ ప్రతీ వుపన్యాసముకూడ నే విన్నాను.'

'మీకు వీలయితే అప్పుడప్పుడు రావచ్చును.'

'నేడు సుదినము—మీ పరిచయము కలిగింది సెలవు.'

ఆమె వెనుదిరగకుండా రోడ్డుమీది కారులో కూర్చొని వెళ్లిపోయింది. రామారావక్కడే నించున్నాడు

సంఘము ఆమెపై తన దౌష్ట్యము చూపినదా! ఆమె స్వేచ్ఛాజీవనము దానికై బలిఅయినదా!

ఆనాడల్లా అతనికి అదేధ్యాస........ప్రపంచములోని స్వాతంత్ర్యవాదుల తెలుపునపుడు ఆమె మోము కళ జ్ఞాపకానికి వచ్చేది. ప్రశ్నార్థకంగా ముడివైచిన కనుబొమలు, స్వాతంత్ర్యపిపాసలై మెరసి పొయ్యే కనులు అతని కింకా ప్రత్యక్షంగా అగుపించేవి.

రెండురోజుల్లో అతడామె ప్రశ్నలకు జవాబు వ్రాసేడు. అంతవరకు అతని హృదయమునకు శాంతి లేనేలేదు.

* * *

ఆమార్చి సాయంత్రము నాలుగుగంటలే అయినా పడమటమబ్బు కమ్ముటచే చల్లగావుంది. రామారావు 'షికారు'కు కారు సిద్ధం చెయ్యమన్నాడు. ఒక అరగంటలో అతడు కారు దరికివచ్చేడు. 'ఉమాబాల'—అతని వెనక మాటలు వినబడ్డాయి, రామారావు తిరిగి చూచేడు. మబ్బురంగుచీరలో ఉమ అతడికి ప్రత్యక్షమయింది.

'మీరు ప్రయాణము నిలుపు చెయ్యనక్కరలేదు.' ఆమె చిరునవ్వుతో అంది

'కారులో వచ్చుటకు మీకు అభ్యంతరము లేకపోతే రావచ్చు.'

ఆమె అతణ్ణి ఉద్దేశపూర్వకంగా పరికించింది

'ఎక్కడకు?'

'నియామకంలేదు.'

అతడు ఆమెను ఆహ్వానించేడు ఆమె 'ఫ్రంటు సీటు'లో అతనిప్రక్క కూర్చుంది. రామారావు కారు నడిపేడు. ఆమె హృదయంమాత్రం కారు వేగముతో సరిగ నడుస్తూంది

'బేసిన్ బ్రిడ్జిరోడ్డు కేసి వెళ్లాలనుకుంటున్నాను.'

ఆమె హృదయవేగము సర్దుకుంది ఆమె మనసులోని వొక్క ఆలోచన అదే—వూరువిడిచి అతడు కారును యెక్కడికేనా పోనిస్తే బాగుండుననుకుంది.

వూరుదాటి మైలువచ్చేవరకు యెవరూ మాట్లాడలేదు. తర్వాత ఉమ యిలాఅంది.

'సంఘముపేరిట పురుషుడొనర్చు రాక్షసత్వము నెదిరించుటకై స్త్రీకి నేడు విద్య కావాలన్నారు. స్త్రీ నేడు బానిసగా చూడబడుచున్నదన్నారు. స్త్రీపురుష శక్తులు వ్యతిరేకములుగాని, నికృష్టవుత్కృష్టములు కావన్నారు. పురుషుడామెను వ్యక్తిగా నెపుడు చూచునో, మాతృత్వము, సతీత్వము బోధించు ధర్మముల నెఱుంగుటే స్త్రీవిద్య అనబడునన్నారు. కాని ఆమె వ్యక్తిగానుండుట అవసరమా? అని నాప్రశ్న.'

'లేకున్న పురుషుడామె ఆత్మశక్తిని తుప్పు పట్టించుచున్నాడు. ఆమె నధోగతిపాలొనరించి తనుఃపతితుడగుచున్నాడు.'

రామారావు కారు నడుపుతూనేవున్నాడు. ఉమ శూన్యంగా అతని చోదన కౌశలమును చూస్తూంది. ఒక అరగంటలో అతడు కారును ఆపి దిగేడు.

'నేను తరచు యీప్రదేశానికే వస్తూవుంటాను.'

అతడు దగ్గరగావున్న వో కొబ్బరితోటకేసి దారి తీసేడు. ఉమాబాల అతని వెంటబడించింది

'కష్టభరితమగు మానవుని జీవితంలో శాంతియుత మగు గడియలనిచ్చే యంత్రము ప్రకృతియేయని వాదించేవాళ్లలో నే నొకణ్ణి.'

ఉమ దానికి అభ్యంతరము చెప్పలేదు.

చల్లని ఆ సంధ్యావాయువులో కొబ్బరిమట్టలు మెల్లగా వూగాడుతున్నాయి విడుతూన్న మబ్బు వీధుల్లో శుక్రుడు, పంచమినాటి చంద్రరేఖ, దో బూచులాడుతున్నాయి. దూరాన్ని పడమట యింకా దట్టంగావుండే మబ్బుల్లో తటిల్లత ప్రకృతివైభవాన్ని చాటుతున్నది.

ఉమ ప్రకృతిలో లీనమయినట్లు కూర్చుంది రామారావు మౌనంగా కూర్చున్నాడు. ఉమతో తన కిట్టి పరిచయము యెందుకకలిగిందో అతనికి ఆశ్చర్యంవేసింది. ఆమె యెవరు? ఆమెకీ సంఘములో యేమికావాలి? అన్న ప్రశ్నలకు తగిన ఆలోచనలే అతనిని అలాకూర్చోపెట్టాయి అట్టిసమయంలో అతనికి వేరాలోచన్లు తట్టేయి. చిరపరిచితమైన వొక అమాయకమూర్తికై అతని కనులు ఆశూన్యంలోకి చూచేయి. అప్పట్లో అతనికి గోచరిస్తూన్నవి విస్ఫారితమైన రెండు నయనాలు–రెండు ప్రేమజ్యోతులు

'నా విద్యావిధానముపైని మీ అభిప్రాయమేమి?'

అతడు మేల్కొన్నాడు.

'మీ జీవితరహస్యము నెఱింగినగాని నే చెప్ప లేను.'

ఆమె బుగ్గలు యెఱ్ఱబడినై.

ఆకాశవీధుల్లో బారులు తీరిపోతూన్న కొంగల అఱపులు వారి ధ్యానమును మరల్చేయి

రామారావు కారుదరికి దారితీసేడు. ఆమెయు నడచింది. ఈసారి ఉమమాత్రం కారు నడుపుతానంది అతడు వప్పుకున్నాడు. కారు రామారావు బంగళాముందు ఆగేవరకు ఆమె మాట్లాడలేదు. అతడు ఆమె నాజూకైన ఆకారమును నిదానిస్తూ కూర్చున్నాడు.

ఆమె కారు దిగింది.

'మళ్లీ యెపుడు రావడానికి వీలవుతుందో చెప్ప లేను మరచిపోకుండావుంటే చాలు '

ఆమె వున్నట్టుగా అలా అని వెళ్లిపోడానికి సిద్ధమయింది. అతడు ఆటంకపరచినా లాభంలేదనుకున్నాడు. అతడు 'సరే' అన్నాడు.

ఆమె వెళ్లిపోయింది. అతడు చూస్తూన్నాడనేనా ఆమె అనుకోలేదు.

రెండురోజులయింది. ఆనాడు రా మా రా వు కాలేజీనుంచి వచ్చేసరికి మేజామీద జాబు పడివుంది. అతడువిప్పి యిలా చదువుకున్నాడు

'ప్రేమవిలాస్ నివాసకులకు,

ప్రపంచంలో అభాగ్యురాలని యెవరేనావుంటే అది నేనె అనుకుంటాను. మూడేళ్లప్పుడే నాతల్లి లేదనిపించుకున్నాను అయితే నేను దానికి విచారించను. ఆ ఆత్మకి శాంతిచేకూరింది అమూలంగా. లేకపోతే నాజనకుని చాంధసత్వమునకు ఆమె యెంత వేగవలసి వుండునో! నాజనని మరణించిన మూడుసంవత్సరముల వరకు అతని భాపిచ్చి పోలేదు. అతని ఆచారము యే శాస్త్రమునకు సంబంధించినదికాదు. అతనిజ్ఞానము యే వేదమునుండి అనువదించినదికాదు. కులక్రమాగత ధర్మమే ధర్మముగ పరిగణించేడు. అతనితాతకు వంకాయ యిష్టములేదు అతనికి యిష్టములేదు. వారి ఆచారములకు యెంతో పట్టుదల చూపించేవాడు—యెంతో మౌఢ్యము కనబఱచేవాడు. అలాగే నాకు యెనిమిదివత్సరములు దాటేయి. నాకర్మము మూడింది.

అతని శాస్త్రవాదానికి నేను బలిఅయాను. కులాచార ప్రకారము యేబదియేళ్ళముదుసలికి మూడువేలకి అమ్మబడ్డాను. నాసౌందర్యానికి నాభర్త గర్వించాడు. మరొక వేయిరూప్యములు యెక్కువ వచ్చేయికదా అని నాతండ్రి సంతోషించాడు.

'......ఆరోజుల్లో నాకు కష్టము, సుఖముఅంటే యేమీ తెలియదు. ప్రపంచజ్ఞానము అంతకన్నా తెలియదు. నాకు పదవయేడు ప్రవేశించినది. నాభర్త విగతజీవుడయ్యేడు. నాభర్తచావుకు నేను విచారించలేదు. విచారింపవలసిన అగత్యమువుందనీ నాకు తెలియదు. నన్నుచూపి ప్రజలు యేవో మాట్లాడుకునేవారు. వాళ్ళదృష్టుల్లో నేనో వింతమృగమల్లే అగుపించుతా కామోసు అనుకునేదాన్ని.

'ఆరుమాసములయింది. నాతండ్రికి దీర్ఘరోగము పట్టుకుంది, నిద్రాహారములులేకుండా అతడికి ఉపచారములు చేశాను. కొన్నాళ్లకు అతనికి నెమ్మది అయింది. కాని ముఖంలోని అతనివిచారరేఖ నశించలేదు. ఒంటరిగాకూర్చొని అతడు ఖిన్నుడయేవాడు. నేనులేనని కొన్నిసమయాల్లో కంటనీరు విడిచేవాడు. నాతండ్రిలో యీమార్పునకు కారణం కనబడలేదు. అతడు తుదకు ఆచింతతో క్రుంగిపోయాడు—శల్యమయ్యేడు.

'అప్పటికి జీవింతలో అనుభవానికి నేను సంసిద్ధనయేను. ఆనాడువుదయం నాతండ్రితో మాటాడినపుడు యెవరికో వొకస్నేహితునికి వుత్తరమువ్రాశానని చెప్పేరు. అతడు యింకా అర్థంకాని విషయాలు యెన్నోచెప్పేడు ఆసాయంత్రము నాతండ్రి ఆకస్మికంగా మరణించేడు. 'నేను పాపిని నాకై చింతించకు' అను అతడి తుది మాటలు నాకు యెంతో దుఃఖాన్ని కల్పించాయి. నాకునేనె యీసంఘాన్ని యెదుర్కోవాలి అని తెలిసినతర్వాత నాదుఃఖము యెక్కువయింది. నేను ఆరాత్రి యెల్లాగడిపేనో తలచుకుంటే యిప్పటికి భయమేస్తుంది.

మరునాడువుదయం ఒకరు మాయింటికివచ్చేరు అతడివయస్సు ముప్పది. అతణ్ణి నేను యెప్పుడూ చూచినజ్ఞాపకం లేదు.

'పార్వతీ' అని అతడు నన్ను సంబోధించాడు. నేను నిర్ఘాంతపోయాను.

'నీవు నేను తోతాసహోదరులం నీకు మరేమి భయంలేదు.'

తర్వాత అతడు నాతండ్రి దహనసంస్కారములలో నిమగ్నుడయ్యేడు.

ఆరాత్రి అతడు యెన్నోవిషయాలు చెప్పేడు. నాతండ్రి అతడు ఆచారసందర్భాలలో యెప్పుడూ 'లాచోకీ' పడుతూండేవారట. బి.యే. ప్యాసయి కలకత్తాలో ఫర్మమేనేజరుగా వున్నాడు. ఆర్యసమాజముక్రింద తను వివాహంచేసుకున్నాడు. అతడికే మాతండ్రి వుత్తరమువ్రాసేడు. నాతండ్రిఅనంతరము ఆస్తి అతనికే సంక్రమించింది నాతండ్రి కోరికప్రకారము దినవారాలయినతర్వాత అతడు నన్ను కలకత్తా తీసుకుపోయాడు సంవత్సరములబడి చీకట్లో అలవాటు అయినవానికి వెలుతురు యెట్లావుంటుందో నాకు ఆరోజుల్లో అక్కడివునికి అలా అనిపించింది. అతడు నన్ను ముద్దుగా 'ఉమ' అని పిలిచేవాడు. ఎన్నో సాంఘికవిషయాలు చెప్పేడు.

అప్పటికి నేను పురాణకథలు చదవడం నేర్చుకున్నాను. నాకు క్రమంగా చదువుమీద ఆశపుట్టించాడు నేను చదువుసాగించాను అది జయప్రదంగా నడచింది. నేను యింటరుమీడియటు ఫస్టుక్లాసులో ప్యాసయేను. నాఅన్న అపరిమితంగా సంతోషించాడు నేను తనచెలియలైనందుకు గర్వించాడు. నాస్థితినిబట్టి సంఘానికి వేరొకరీతిగ వుపకరించలే ననుకున్నాను. 'మెడిసిన్' చదువుతానన్నాను నాఅన్న అభ్యంతరపెట్టలేదు. ఈ యూనివర్సిటీలో జాయను అయేను. నాఅన్న నాకు సొమ్ము పంపుతున్నాడు.

ప్రపంచములో నాకాతడొక్కడే అప్పుడు. అతడు నన్ను చేరదీయకపోతే యీసరికి నేను యేమయి వుందునో నాకు తెలీదు......

నాచదువువిషయమై మీరెలా అనుకున్నా సరే నేను మీ స్నేహము నభిలషించాను ఈ సాయంత్రము నాలుగున్నరకి మీబంగళాకొస్తా. ఎటు వెళ్ళిపోవద్దని కోరినందుకు క్షమాపణ......'

రామారావు వుత్తరం ముగించాడు. అప్రయత్నంగా అతనిదృష్టులు గడియారముమీదికిపోయాయి అతడు కిటికీదరికిపోయి నించున్నాడు. పడమట సంధ్యారేఖల్లో అతనిదృష్టులు లీనమయేయి.

రామారావు తనధ్యానమునుండి మేల్కొనీసరికి గదిలో 'లైటు' వెలుగుతున్నాది. గడియారము యెనిమిదికొట్టింది. అతడు ద్వారముకేసి తిరిగేడు.

'వెంకటస్వామి'

సేవకుడువచ్చి నించున్నాడు.

'ఆమెవచ్చినదా?'

'లేదు బాబూ'

అతను తన ఆతృతకు ఆశ్చర్యపోయాడు. ఉమ అతనిహృదయంలో స్థానమేర్పరచుకుందని అతడు గ్రహించాడు.

111

ఉమా రామారావులపరిచయం గాఢమయింది. వారి సాయంత్రపువిహారాల్లో ఉమ అనేకవిషయాలు అతనితో చర్చించేది రామారావామె విజ్ఞానమునకు అంతు గ్రహించలేకపోయాడు. రోజుకురోజు ఆమె గభీరంగానే వుండేది. రోజుకురోజు ఆమె అపూర్వంగానే అతడికి అగపడేది.

సంఘములో ఉమ వునికిగూర్చి ఆలోచించినపుడు మాత్రం రామారావు వూహాప్రపంచములో గాలివాన రేగేది. అతని ఆలోచనాశక్తి రేవుగానక కొట్లాడేది.

కాని విశాల అతని దృష్టిపథమునుండి తప్పిపోలేదు. ఆమెకన్నుల అపూర్వశోభ అతనిహృదయసీమలో యిప్పుడుకూడ వెలుగుతున్నాది వివాహమైనతర్వాత రామారావామెను రెండుసార్లుచూచేడు, ఆరోజుల్లోని ఆమె అమాయికమూర్తిని అతడు మరచిపోలేదు.

అయితే ఉమవలె ఆమె స్వాతంత్ర్యపిసాసిని కాదు. ఆమె కవులుపోలికతెచ్చే వొక లతవంటిది. విశాల వొక అడవిమల్లి. అది ప్రాకడానికి వొక వృక్షం కావాలి కాని ఉమ అతనిదృష్టిలో వొక గులాబిపొద. స్వభావసిద్ధమగు ముండ్లకై అతడు జడవలేదు. సర్వజనప్రమోదమై అందరికీ ముట్టరాని దాని వ్యక్తిత్వమే అతణ్ని ఆకర్షించినది ఉమ అతనిహృదయము జయించినది. మొదట్లో రామారావునకావిషయం ప్రస్ఫుటంకాలేదు కాని ఉమ అతని దరిలేనిసమయాల్లో అతని హృదయారాటము మనోవైకల్యము అతనికి ఆసంగతి స్పష్టపరిచాయి. ఆమె మనోహరాకృతిని చూడకుండా ఆమె వాచామాధురి వినకుండా వుండలేకపోయాడు.

ఆనాడుసాయంత్రము చాలవరకు రామారావు ఉమకోసరము మాస్తూ యెక్కడికీవెళ్లలేదు వెంకటస్వామి యేదోపనిమీద మైలాపూరువెళ్లేడు రామారావు మేడమీద ముందువసారాలో మేజాదగ్గర కూర్చున్నాడు ఉమ అతడు నాడు సినిమాకి వెళ్దామనుకున్నారు కాని ఉమ రాలేదు. పడమట మబ్బు వీథుల్లో అస్తంగతసూర్యుడు ప్రకృతివైభవాన్ని చాటుతున్నాడు మేడయెత్తుకి యెదిగిన పోకచెట్ల రెమ్మలు గాలికి చప్పుడుచేస్తున్నాయి

ఏడుకొట్టేముందు ఉమ వచ్చి అతనికి యెదురుగా కూర్చుంది

'సినీమాకి వెళ్లటానికి వీలయిందికాదు...కొన్ని కారణములచే వేగంరాలేక పోయాను

అతడు దానికి యేమిజవాబు చెప్పలేదు.

'వారంరోజుల్లో మాఅన్న యిక్కటికి వస్తాడుట'

'. . . . .'

'ఏదో కంపెనీపనిమీద వస్తున్నాట్ట. అప్పుడు మీపరిచయంకూడ చేస్తానని వ్రాసేడు.'

ఆమె మామూలుగా అంది.

ఉమ తర్వాత మాట్లాడలేదు.

రామారావు ఆమెవేపు సాలోచితంగా చూచేడు. ఉమ వొక శక్తిపుంజమని అతనిభావన. ఆరూపంలో లోకమాతయగు ఉమాదేవి అనే ఆమెను తలచేవాడు. కాని అనుకున్నఫలము కావాలంటే ఆశక్తులు పని చేయడానికి వొకయంత్రము వుండాలని అతడు అనుకున్నాడు. కొద్దిరోజులక్రిందనే ఉమ అతన్ని ప్రశ్నించింది—'పరస్పరబాంధవ్యములేనిదే స్త్రీపురుషశక్తులు కార్యసిద్ధినందగలవా' అని రామారావామెకు జవాబుచెప్పాలి అతడు నేటివరకు దాని విషయమైయ్యే ఆలోచిస్తూన్నాడు.

హాల్లో దీపకాంతులు వారిముఖములమీద పడుతున్నాయి. రామారావు ఉమ మొగంలోకి చూస్తున్నాడు ఆమె కన్నెత్తి ఆతనివేపు చూచింది. ఉమ తనదృష్టుల మరల్చుకోలేక పోయింది.

'పరస్పరబాంధవ్యములేనిదే కార్యసిద్ధినందజాలవు' అని ఆమెకు జవాబుచెప్పేడు. ఉమపాణి అతని చేతుల్లో నలిగిపోతూంది. ముందుహాల్లో గడియారము అరిగంటకొట్టింది. ఉమ తనచేతిని తీసుకోడానికి ప్రయత్నించలేదు ఆమెకనుల్లో ఏదో వొక అపూర్వ జ్యోతి వెలుగుతూంది.

1V

విశాల రామారావనుకున్నంత మూఢురాలు కాదు. స్కూలుకువెళ్లి తర్డుఫారమ్మువరకు ఆమెనేర్చినవిద్య అలావుండగా ప్రసాదరావువల్ల ఆమె అనేకసారస్వత విషయాలు నేర్చుకుంది, హిందూరమణికి కావలసిన జ్ఞానము ఆమె అలవరచుకుంది. ఆమె వీణ వాయించ గలదు. మిషనుపై కుట్టునేర్చుకుంది. అయితే యిరువదవశతాబ్దియందలి మానవుడు కేడు ఆక్రోశించే స్వాతంత్రేచ్ఛమాత్రం ఆమెలోలేదు.

ప్రకృతిశోభాపరిపూర్ణమైన తనతండ్రి స్టేషనులో ఆమె రామారావుకై నిరీక్షిస్తూంది. గుబురుగాపెరిగి విరియబూచిన రాధామనోహరం పూలలో ఆమె ప్రేమ ప్రకటితమయింది. మామిడిచెట్టుమీది కోయిల 'కుహుకుహు' స్వనములో జామిచెట్టుమీద ఫలముల మెక్కి ఆనందాన్ని వెలిబుస్తూన్న గండురామచిలుక పలుకుల్లో ఆమెప్రేమ పలవరించినది.

రామారావువ్రాసిన వ్యాసములు విశాల చదివే వుంది ఇంటిఆవరణలో గులాబి జామిచెట్లు మొదల వాలుకుర్చీలోపరుండి ఆమె వాటిని 'వల్లె' వేసేది. తనకు అర్థంగానివిషయాలని ఆమెతండ్రితో చర్చిస్తూ వుండేది. అతనిఆశయముల కనుగుణంగా నడవగలనా అను అధైర్యము ఆమెలో యెపుడూ కలగలేదు. కాని రామారావుకి ఉమతో పరిచయమయింది అని ఆమెఅన్నవల్ల విన్నమీద కొంచెము జంకింది. రామారావు సంఘసంస్కరణాభిలాష యీపరిచయాన్ని యెట్టి పర్యవసానమునకు తెస్తుందోఅని ఆమె మొదట్లోనే అనుకుంది.

ఉమా రామారావుల పరిచయాభివృద్ధి గోపాలరావు యెప్పటికప్పుడే ఆమెకు తెలియచేస్తున్నాడు. ఒక్కొక్కనాటిజాబుగోని విషయాలని తలచుకుంటూ వసారామెట్లదర నిలువబడిపోయేది. సంజవెన్నెట్లో తలవాల్చిన సూర్యకాంతము నిశ్చేష్టితమైన ఆమెపాదమును నాకబోయే ఉడుత ఆమెకై జాలిని వెలిబుచ్చేవి. స్టేషనులోకివచ్చి పోయేబండ్లకేసిచూస్తూ ఆమె గంటలకొలగి బంగళా లోగడపలో నిలువబడి

పోయేది. వసారాలో క్యాంపుకాటుపై పడుకొని 'కటకటా'లకు తగులుతూన్న నుంకుడుచెట్టు కొమ్మల్లోంచి చంద్రునిచూస్తూ ఆమె రాత్రి యెంతోసేపు మేలుకొనేది. దూరాన్ని సిగ్నలుమీది 'రెడ్ లైట్' ఆమె నిదురలేని తనకళ్లతో యెన్నోరాత్రుళ్లు చూస్తూండేది.

ప్రసాదరావామెస్థితికి ఛాల దుఃఖించేవాడు. విశాల తన ఆరోగ్యవిషయమై శ్రద్ధవహించలేదని ప్రసాదరావు ఆమెను యెన్నోసార్లు మందలించాడు. కాని ఆమెహృదయంలో మెరుగుతూన్నది ఉమా రామారావులస్నేహమే. అంతకన్న ఆమెను వేరాలోచనే లేదు.

ఆరోజువుదయం విశాలముందు హాల్లో 'పాశ్చాత్య భావప్రపంచము' అనేపుస్తకము చదువుతూకూర్చుంది. పోస్టుజవాను కవరు అందించిపోయాడు. అందులో గోపాలరావు ,యిలా వ్రాసేడు.

'ఉమా రామారావులకు మొన్న వివాహమైంది. ఉమ అన్న కుటుంబరావుగారు యింకా కొంతమంది పాల్గొన్నారు. అంతర్శాఖావివాహమనీ వితంతు పునర్వివాహమనీ ఆదర్శనీయమైన సంస్కారమనీ అందరూ శ్లాఘించేరు. తనకోడలని వదలిపెట్టడానికి కారణము ప్రసాదరావేఅని ఆరిశ్రెడ్డు సబుజడ్జి సాకు చెప్పేరు. 'ప్రేమవిలాస్' బంగళాలో నిన్న టీపార్టీ జరిగింది. ఆతర్వాత జరిగినసభలో రామారావు సంస్కారము నుగ్గడిస్తూ వొకరు ఉపన్యసించేరు'

విశాల నిశ్చలంగా కూర్చుంది.

స్టేషనునుంచి ప్రసాదరావు అప్పుడే హాల్లో ప్రవేశించేడు. విశాల తండ్రికి ఉత్తరము అందించినది.

'పత్రికలోకూడ పడ్డాదమ్మా' అంటూ అతడు నిలువున నీరయేడు. విశాల తెల్లబోయి అతనికేసి చూస్తూంది. సంఘమునకయ్యే అయిదువేలరూప్యములువెచ్చించి గొప్పవారి సౌఖ్యమునకువోర్చి తన ముద్దుబిడ్డ సుఖించినచాలునని తపించు తనతండ్రిని సంఘసౌభాగ్యమునకై స్త్రీకి నియమితమైన ప్రత్యేక స్థానమును జయప్రదముగ సమర్థింపబూనిన ఆమెను, కాదనియెనర్చిన రామారావు సంస్కారము నిజానికి సంఘసంస్కారమా? సంఘద్రోహమా? అని ఆమె హృదయములోని వొక్క ఆలోచన. ఆ విశాలనయనాలలోని వొక్క ప్రశ్న!!